

УДК 94(438-477)“1914-1917”: 323.15

О. М. Білобровець

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ВПЛИВИ НА ОРІЄНТАЦІЮ ПОЛЬСЬКОЇ СУСПІЛЬНОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ У ВИРІШЕННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ПИТАННЯ (1914–1917 рр.)

У статті представлено суспільні і політичні впливи на орієнтацію польської суспільної думки в Україні у вирішенні національного питання під час Першої світової війни. На початку війни більшість польського населення в Росії мала русофільську орієнтацію і підтримала царський уряд. З ходом війни великі матеріальні і людські втрати, окупація німцями Варшави, значна кількість біженців, не виконання владою обіцянок щодо надання автономії привели до розчарування і посилення австрофільських настроїв. Зміна ситуації на фронті, надання німцями національних прав на захоплених польських територіях і невирішеність польського питання в Росії, перенесли польське питання на міжнародний рівень. Польські політики і суспільна думка стали орієнтуватися на створення самостійної польської держави і пошук прихильників цієї позиції.

Ключові слова: польська суспільна думка, русофільська, австрофільська орієнтація, польське питання, Перша світова війна

Перша світова війна стала для польського народу переломним періодом, у вогні якої відродилася її незалежність. Вирішення питання “польської справи” в Російській імперії досліджували українські й зарубіжні історики різних періодів, зокрема О. Воробчук [1], Н. Клейменова [2], Я. Паєвський [3], А. Чубінський [4] та ін. В контексті загальної проблеми значний вплив на вирішення національного питання і майбутній устрій Польщі мала суспільно-політична думка поляків. Завданням даної статті є з’ясування суспільно-політичних впливів на формування орієнтації польської суспільної думки в Україні щодо вирішення польського національного питання під час Першої світової війни.

Після розділу території польської держави між сусідніми країнами поляки Російської імперії ніколи не полишали спроб відновлення своєї незалежності. Після утворення Конгресового Королівства прагнення незалежності набирають антиросійського напрямку. Свідченням є листопадове і січневе повстання у ХІХ ст. Суспільні зміни польського народу впливали на зміну орієнтації національних устремлінь. Шляхетська Польща виступала, головним чином проти Росії. Боротьба йшла не тільки у Королівстві, але і на східних землях, де велика і середня земельна власність була переважно польською. Коли стало зрозуміло, що стрижнем народу є селянські маси, почало переважати переконання, що Польщі не можна обійтись без західних земель, особливо там, де більшість населення склали поляки. Повільно, з кінця ХІХ ст. поляки почали переходити з антиросійської на антинімецьку орієнтацію, яка здобувала все більше прихильників [3, с. 6].

На початку Першої світової війни наступив новий період в польській державницькій орієнтації. Польське населення у державах, що розділили між собою Польщу, виступили на боці урядів своїх країн. Поляки Російської імперії з ентузіазмом підтримали російську владу. Після відозви “До поляків” Верховного головнокомандуючого, князя Миколи Романова з’явилася надія реалізації національних прагнень до одержання автономії. Проросійської орієнтації дотримувалась більшість поляків в державі [5, арк. 301]. Виразником польських інтересів у домаганнях запровадження автономії була партія Народових демократів (ендеків) на чолі з лідером Романом Дмовським. Найбільший вплив партія мала серед польської інтелігенції і виражала свої погляди в газеті “Dziennik Kijowski”.

На сторінках центральної і місцевої преси з’явилися статті з патріотичними гаслами спільної боротьби поляків і росіян проти німців на основі слов’янської єдності. “Поляки відчувають себе братами росіян, і про це нагадує слов’янська кров” [6, с. 2]. Слова відозви “До поляків” повторювались політиками, письменниками, громадськими діячами: “Нехай зітруться кордони, що розірвали на частини польський народ і з’єднається він в єдино під скіпетром російського царя. Відродиться Польща, вільна у своїй вірі, мові і самоуправлінні” [7, с. 2]. У передовій статті польського журналу “Kłosy Ukraińskie”, який виходив у Києві, головний редактор Ян Урсин з приводу початку війни написав, що “заповіти батьків і дідів наших мають врешті збутися і ці великі слова зійшли з уст Верховного головнокомандуючого. І ці великі слова почув цілий світ, тому справа польська була і є справою не останньою” [8, с. 2]. На Галичині, що перебувала у складі Австро-Угорщини напередодні війни діяло дві політичні організації: “Тимчасова комісія”, до складу якої входили всі ліві польські партії включаючи соціалістів і виступали за боротьбу проти Росії і “Рада народова” на чолі з народовою демократією русофільської орієнтації. З початком війни у Кракові була створена єдина організація “Верховний народний комітет” (Naczelny Komitet Narodowy), як центральний орган тимчасового польського уряду, і в якому були представники всіх польських політичних груп. Ендеки склали у ньому меншість [9, арк. 15].

Русофільські тенденції поляків в Росії і австрійська орієнтація в Галичині не завадили наступним зустрічам і переговорам польських політичних сил з усіх розділених частин Польщі щодо вирішення польського питання і перенесення його на міжнародний рівень.

Польський історик, професор Львівського університету, прихильник ендеків Адам Шельонговський у 1915 р. присвятив брошуру питанням вирішення польської справи і відносинам з Німеччиною і Австрією.

Будучи на проросійські позиціях він вважав, що вирішення польського питання – це питання майбутнього Центральної Європи, в якій мають проживати не тільки німці, але і слов'янські народи, угорці, румуни, і зокрема поляки. І у цьому відношенні сфера інтересів поляків і росіян тісно стикається.

Він вважав, що Росія сама поставила на порядок денний польське питання, продовжуючи в Європі свою традиційну політику визволення слов'ян. Цю політику підтверджено і у відозві Верховного головнокомандуючого. Цей акт мав дві головні риси, які повинні були стати заповідями наступній загальнослов'янській, а заодно і польській ері, два моменти, які скеровують Росію і Польщу на нову дорогу життя. Перший, це відхід від політики поділу польських земель на три частини і другий, це поширення опіки над усіма об'єднаними польськими землями. Будь-яка зміна кордонів між Росією, Німеччиною і Австро-Угорщиною мусить ставити польську справу на міжнародну основу [10, с. 92]. (Шельонговський)

Війна зробила польське питання часткою внутрішньої і зовнішньої політики воюючих країн. Питання об'єднання не викликало сумніву у поляків всіх країн, що воювали між собою. Але політична орієнтація не була визначеною і однозначною. У газеті "Tygodnik Odeski" автор зазначав, що "політична орієнтація поляків втратила точку опори, як труна Магомета, зависла у повітрі, не досягаючи неба і не торкаючись землі. Щоб знайти реальну підставу для створення майбутнього національного життя народу не можна жити гаслом: якось та буде. Вічний дуалізм поляків, їх поділ на аристократів і демократів, білих і червоних присутній і сьогодні". Тому, він вважав, що треба звертатися до моральних польських вождів і читати Міцкевича, Словацького, Норвіда та ін. [11, с. 4].

У наступному номері газети автор вказував на необхідність польським елітам бути справжніми політиками, у яких мета залишається незмінною, а засоби використовуються різні, відповідно часу і потребам. Він вважав, що найкраще інтереси поляків відображала відозва Верховного головнокомандуючого, будучи першим кроком на новій дорозі Росії в нових умовах [12, с. 3].

Проте, обіцянки російської влади щодо надання полякам автономії з ходом війни не виконувались. Затягування цього питання, захоплення німцями Варшави влітку 1915 р., людські поневіряння через загибель мільйонів людей, втрату житла і засобів до існування, вимушене біженство із окупованих територій створювали нову ситуацію, яка впливала на політичну орієнтацію поляків у вирішенні національних питань.

Органи жандармського управління у вересні 1915 р. відзначали негативні настрої польського населення. "В обіцяну автономію поляки не вірять, вважають дані їм пільги, купленими дорогою ціною. Вони сумніваються у звірствах, які робили німці, і як про це писали у пресі, і так як німці дали в Царстві Польському місцеве самоуправління, народну школу і польську мову, то з ними можна примиритися" [13, арк. 203]. Наприкінці 1915 року поліція відзначала, що більшість польського населення, як молоді, так і старших людей вважали, що результатом війни для 20-ти мільйонного польського народу має стати утворення самостійної держави. Більш праві групи схильні задовольнитися автономією польських земель, а ліві партії очікували відновлення польської республіки. Поляки також переконані, що за позитивне вирішення цього питання на мирній післявоєнній конференції повинні висловитись англійці, французи і італійці [14, арк. 71].

З поступовим переходом політиків з позицій боротьби за автономію до прагнень утворення незалежної держави починається поступове посилення в Росії австрофільських тенденцій. Найбільш виразно вони проявилися у 1916 р. У низці статей в "Dzienniku Kijowskim" йшла оцінка роботи урядової українсько-польської комісії, ставлення до польського питання російських політичних сил і обговорення політики німців на окупованих польських землях. У передруку статті Й. Кучинського з газети "Новое время" з'ясувалось питання "психологічного підґрунтя серед поляків не германофільства, а лиш прихильності польської орієнтації на Німеччину і Австрію, яка проявлялася все більше. Автор відзначав, що є ціла низка умов, які випливають з відозви, і які зависли в пустому просторі без реалізації" [15, с. 1].

У передовій статті у вересні 1916 р. головний редактор Едвард Пашковський у стосунку до майбутнього Польщі поставив питання: якою і чією має бути Польща? "Наша справа після двох років запевнень про об'єднання і справедливу спілку не вийшла. Розуміння центрального місця польським проблемам в європейській політиці, як і раніше, немає. А Польща, яка належить собі іноземними концепціями не нашої думки залишається іноземною" [16, с. 1].

У 1916 р. в Росії інтенсивно йшов процес розпаду тих патріотичних настроїв, якими було охоплено у 1914 р. здавалось усе суспільство [17, с. 139]. Тяжкі умови воєнного життя, невиконання російським урядом обіцянок про надання автономії полякам в етнографічних межах, політика німців із забезпечення польських національних прав на окупованих територіях викликала у польської громади в Росії очікувальні настрої, симпатії до політики центральних країн і роздуми щодо подальших дій у напрямку державного облаштування. Така ситуація готувала російських поляків до можливого прийняття інших, окрім російської орієнтацій. Частина поляків, не сприймаючи німецької політики і розчарувавшись в політиці бездіяльності російської влади великі надії покладала на країни коаліції і на вирішення польського питання на міжнародному рівні.

Така позиція була висловлена у статті відомого публіциста, доктора Ю. Фляха. Він присвятив свою статтю питанню відродження і напрямку тяжіння майбутньої Польщі. У вирішенні цього питання автор відштовхується від минулого. Польща завжди тяжіла до Заходу, прийнявши християнство від Риму і визначивши цим культурний напрямок свого розвитку. Але не до німецького Заходу, а більше до англійського і романського. Польща не була мостом між Німеччиною і слов'янським світом, а найдалше заглибленим у нього культурним простором Англії, Франції й Італії [18, с. 1].

На завершення 1916 р., 04 листопада Австрія з Німеччиною проголосили Акт про утворення Королівства Польського. Російська преса поставилася до цього факту негативно. У висловлюваннях відомих

публіцистів, вчених, політиків, громадських діячів звучали претензії до поляків у разі їх співпраці з німцями і підтримки їх політики. Член Академії наук В. Бехтерев австро-німецький Акт назвав "юшкою чечевиці", подарованою полякам, відомий публіцист В. Бурцев висловив обурення цим фактом і закликав російську владу до швидких дій. З польського боку головний редактор "Gazety Polskiej", Ю. Гласко дав інтерв'ю російській газеті "Время", в якій критично поставився до Акту Австрії і Німеччини, як такого, що не виконував основні заповіді батьків і дідів поляків – єдності і свободи. Він висловив сподівання, що польське питання буде розв'язано після перемоги коаліції [19, с.2].

Однак, офіційних заяв з цього приводу з російського боку не прозвучало. В грудні 1916 р. відновились засідання Державної думи і Державної ради, але ніякої оцінки факту проголошення Королівства Польського не було. Це викликало розчарування польського суспільства, про що написав у передовій статі головний редактор "Dziennika Kijowskiego" Е. Пашковський [20, с. 1].

Як підсумок останніх подій національного життя поляків вийшла стаття відомого польського публіциста, юриста, політичного і громадського діяча Є. Старчевського. Він заявив, що "час взаємної боротьби орієнтацій минає безповоротно", що "витворилась ситуація, яка виключає вирішення польського питання паліативним способом і яка дала польському народові жорсткий наказ: не нехтувати отриманням належних йому прав". Акт центральних держав він оцінив як "продукт розрахунку з метою використання воєнної сили Королівства Польського і не всієї Польщі, а тільки її частини". Автор чітко висловився за необхідність побудови самостійної польської держави і сподівання на підтримку у цьому коаліції країн, в тому числі і Росії [21, с. 1].

Єдність польської суспільної думки щодо побудови незалежної польської держави і використання всіх можливих для цього ситуацій і реальних намірів європейських країн сформувалася наприкінці 1916 р. і зміцнилася після промови президента Америки В. Вільсона, який у чотирнадцять головних пунктів побудови нового порядку в світі включив положення про створення самостійної польської держави. Загальні тенденції польської суспільної думки знайшли своє відображення і на сторінках польської преси в Україні. Відомі політики, громадські діячі, представники місцевих еліт виражали настрої польського суспільства і формували напрямок польської політики.

Таким чином, в польській суспільній думці в Україні на початку Першої світової війни переважала проросійська орієнтація. Вона була співзвучна загальній польській думці в Росії щодо необхідності підтримки Росії у війні з метою об'єднання всіх поляків і одержання самоуправління у вигляді автономії під владою російського царя. Виразником цих інтересів стала політична партія народових демократів, яка мала значний вплив серед польської інтелігенції і газета "Dziennik Kijowski".

З ходом війни на позицію політичних сил почала впливати реальна суспільно-економічна ситуація. Величезні людські жертви, матеріальні втрати, окупація німцями Варшави, велика кількість біженців з Королівства Польського і Галичини, невиконання даних владою обіцянок щодо надання полякам самоврядності викликали у населення втому і розчарування. В цих умовах серед поляків посилюються австрофільські тенденції. Найбільш виразно це проявилось в момент економічної кризи і надання німцями на окупованих польських територіях національних прав і проголошення незалежного Королівства Польського у 1916 р.

У польській суспільній думці починається пошук інших шляхів вирішення польського питання. Політична орієнтація поляків стає не важливою. З переходом більшості польських політиків на позицію здобуття державної незалежності і перенесення вирішення польської справи на міжнародний рівень актуальною стала єдність політиків у цьому і зовнішня підтримка такої позиції. Її запропонував американський президент Вудро Вільсон разом з новим порядком облаштування світу, в якому було місце і малим народам. Окремим пунктом зазначалась і необхідність утворення самостійної польської держави. До остаточного вирішення цієї проблеми поляки пройшли шлях через революції в Росії і Німеччині, використання різних методів і форм політичної і суспільної діяльності, вміння домовлятися і знаходити компромісні рішення. Вплив польської суспільної думки на формування польської політики в Україні в 1917-1918 рр. стане предметом наступних досліджень.

Джерела та література

1. Воробчук О. Польське питання в російській та польській публіцистиці під час Першої світової війни (1914-1916). Історична панорама. Чернівці: Рута, 2004. С. 117-123.
2. Клейменова Н. Польский вопрос во внешней политике России в годы Первой Мировой войны (1914-октябрь 1917 гг.). Москва, 1996. 21 с. URL: <http://cheloveknauka.com/v/408386/a?#?page=23>. (дата звернення: 04.10.2016).
3. Pajewski J. Wokół sprawy Polskiej Parys – Lozanna – Londyn 1914-1918. Poznań: Wyd-wo Państwowe, 1970. 256 s.
4. Czubiński A. Spory o historię, prawdę i o nas. Poznań, 2011. 292 s.
5. ЦДІАК України (Центральний державний історичний архів України, м. Київ). Ф. 442. Оп. 864. Спр. 239. 305 арк.
6. Жизнь Вольни. Житомир. 1914. 07 июля. С. 2.
7. Жизнь Вольни. Житомир. 1914. 08 августа. С. 2.
8. Kłosa Ukraińskie. Kijów. 1914. nr. 9-10. С. 2.
9. ЦДІАК України. Ф. 274. Оп. 5. Спр. 17. 18 арк.
10. Szelaḡowski A. Niemcy, Austria i Kwetya polska. Warszawa, 1915. 97 s.
11. Tygodnik Odeski. Odesa. 1915. nr. 4. С. 4.
12. Tygodnik Odeski. Odesa. 1915. nr. 6. С. 3.
13. ЦДІАК України. Ф. 274. Оп. 4. Спр. 463. 321 арк.
14. ЦДІАК України. Ф. 274. Оп.4. Спр.456. 85 арк.
15. Dzinnik Kijowski. Kijów. 1916. nr. 267. С. 1.
16. Dzinnik Kijowski. Kijów. 1916. nr. 268. С. 2.

17. Тютюкин В. С. Россия: от великой войны до великой революции. С. 129-145. Война и общество в XX в. Кн. I. Москва, 2008. 611 с.
18. Dzinnik Kijowski. Kijów. 1916. nr. 276. С. 2.
19. Dzinnik Kijowski. Kijów. 1916. nr. 302. С. 1.
20. Dzinnik Kijowski. Kijów. 1916. nr. 304. С. 1.
21. Dzinnik Kijowski. Kijów. 1916. nr. 305. С. 2.

Belobrovets O. Social and political impact on the orientation of the Polish public opinion in Ukraine in the solving of the national question in 1914-1917.

The article presents the social and political influences on the orientation of Polish public opinion in Ukraine in the solving of the national question during the First World War. At the beginning of the war the majority of the Polish population in Russia had Russophile orientation and supported the tsarist government. Great material and human losses, German occupation of Warsaw, a significant number of refugees, the power's not fulfilling promises to provide autonomy led to disappointment and strengthening of austrophile moods. The change of the situation at the front, the Germans' providing of national rights in the occupied Polish territories, Polish unresolved question in Russia transferred Polish question to the international level. Polish politicians and public opinion began to focus on the creation of an independent Polish state and search of the supporters of this position.

Key words: polish public opinion, Polish question, russophile orientation, World War I.